

Denizin Saraylıları: Bahriye'de Osmanlı Şehzadeleri*

Ottoman Princes in the Navy

MEHMET KORKMAZ**

Öz

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra devlet idaresinde başlayan köklü değişim süreci Osmanlı hanedan üyelerini de etkiledi. Şehzadeler, hususi hocalardan dersler almakla birlikte devlet okullarına da gitmeye başladılar. Hatta Avrupa'daki hanedan mensupları gibi zamanla çeşitli görevler üstlendiler. Böylelikle devlet protokolünde yer alan şehzadeler kamuoyunda tanınan kimseler hâline geldiler. Bu tanınmada bahriyenin de önemli katkısı oldu. Nitekim Tanzimat'tan itibaren ve bilhassa 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde orduda fahrî veya muvazzaf olarak görevlendirilen şehzadelerden bahriyeye kaydedilenler dikkati çekmektedir. Bu makalenin esas konusunu çok bilinmeyen bir husus olan bahriyeli şehzadeler teşkil etmektedir. İlk eğitimlerini sarayda özel hocalar vasıtasıyla alan şehzadelerden bazıları kendi tercihleriyle veya hanedanın kararıyla Harbiye Mektebi ile Bahriye Mektebi'ni tercih ettiler. Bu çalışmada Bahriye Mektebi'ne giren veya padişahın emriyle çocukluk çağında fahrî rütbe verilerek bahriyeye kaydedilen şehzadelerin hayat hikayeleri ve faaliyetleri arşiv belgeleriyle ortaya konulacaktır. Böylelikle son dönem Osmanlı şehzadelerinden bazılarının toplumsal hayattaki rolleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hanedanı, Şehzade, Bahriye, Şehzade Eğitimi.

ABSTRACT

The process of radical change in the state administration that began in 1839 after the declaration of the Tanzimat Edict also affected the members of the Ottoman dynasty. The princes started to go to public schools as well as taking lessons from private teachers. Over time, the princes assumed various tasks similar to those in the European dynasties and became public figures. The navy also made an im-

* Makale geliş tarihi: 21-08-2019, kabul tarihi: 11-09-2019, araştırma makalesi.

** Dr., Arşiv Uzmanı, Deniz Müzesi Deniz Tarihi Arşivi, İstanbul-Türkiye, mkorkmaz10@gmail.com.
ORCID: M.K. 0000-0002-7988-742X.

portant contribution to this recognition. As a matter of fact, since the Tanzimat and especially after the declaration of the second constitutionalism in 1908, the princes appointed to the navy were noteworthy among those assigned as honorary or active duty in the army. The main subject of this article is the princes in the navy which is not well-known. Some of the princes who received their initial education from private teachers in the palace preferred the Military Academy and the Naval Academy with their own preferences or by the decision of the dynasty. In this study, the life stories and activities of the princes who were enrolled in the Naval Academy or registered to the navy in childhood by the order of the sultan will be presented with archival documents. Thus, the role of some of the late Ottoman princes in social life will be emphasized.

Keywords: Ottoman Dynasty, Ottoman Princes, Ottoman Navy, Prince Training.

OSMANLI klasik döneminde şehzadelere sarayda dâye, lala ve özel hocalar tarafından temel eğitim verilir ve ardından sancağa çıkarılarak yönetim tecrübesi kazandırılırdı. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren veraset usulünde yapılan değişikliklerle sadece en büyük şehzadenin sancağa çıkarılma usulü benimsendiyse de zamanla bu da kaldırılarak yerine kafes hayatı denilen sistem getirildi. Bu uygulama XIX. yüzyıl ortalarına kadar devam etti. Tanzimat'ın ilanından sonra devlet idaresinde başlayan radikal değişim doğal olarak Osmanlı hanedan üyelerini de etkiledi. Şehzadeler hususi hocalardan dersler almakla birlikte artık devlet okullarına gitmeye de başladılar.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve bilhassa II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte orduda fahrî veya muvazzaf olarak görevlendirilen şehzade sayısında gözle görünür bir artış oldu. Bu dönemde şehzadelerin askerliğe olan ilgileri, kara ve deniz harp okullarına kayıt ve kabul işlemleriyle üst seviyeye çıktı. Artık sadece fahrî rütbelerle orduda istihdam edilen değil, bunun eğitimini alarak muvazzaf subay statüsünde görev yapan şehzadeler yetişmeye başladı. Bu kapsamda askerî okullara kaydedilen ve sonrasında orduda görev alan çok sayıda şehzade mevcuttur. Kuşkusuz karacı olanlar sayı itibarıyla daha fazladır. Bu makalede ilk eğitimlerini ikamet ettikleri sarayda özel hocalar vasıtasıyla aldıktan sonra bahriyeye, diğer bir tabirle donanmaya dâhil olan şehzadeler ele alınacaktır. Bahriye Mektebi'ni tercih edenler veya Bahriye Mektebi'ne gitmemekle beraber genç yaşta, hatta çocukken fahrî rütbe verilerek padişah emriyle bahriyeye kaydettirilen şehzadelerin faaliyetleri ortaya konulacaktır.

Klasik dönemde şehzadelerin 11-15 yaşlarına geldiğinde yanlarına devlet tecrübesi bulunan kimseler verilerek sancaklardan birine gönderilir ve orada yönetim tecrübesi sağlanırdı. Bu kural devletin kuruluş yıllarından I. Ahmed (1603-1617) zamanına kadar devam etti. Bu tarihten sonra şehzadeler sancağa gönderilmek yerine onlu yaşlardan itibaren Topkapı Sarayı'nın şimşirlik denilen bölümünde tutuldular. Daha sonraları kafes sistemi olarak adlandırılan söz konusu uygulamada şehzadeler kendilerine mahsus dairelerinde ikamet eder oldular. Bu durum XIX. yüzyıl orta-

larına kadar sürdü. Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) tahta çıkmasıyla şehzadelerin yaşamlarında önemli değişim başladı. Kafes hayatındaki şehzadelere yönelik katı kurallar esnetildi. Onların saray dışındaki merasimlere katılmalarına izin verildi. Bu durum şehzadelerin yetiştirilme ve eğitimlerine ilişkin hususlarda da değişimlere zemin hazırladı.¹

Batı kültürünün etkisinin hissedildiği, doğu dillerinin yanı sıra batı dillerinden birinin bilhassa da Fransızcanın öğretilmeye başlandığı bir döneme girildi.² Başta piyano olmak üzere çeşitli müzik aletlerini kullanma ve resim dersleri gibi güzel sanatlara mahsus aktiviteler de şehzadelerin eğitim programına dâhil edildi.

Şehzade eğitimi konusundaki önemli gelişmelerden biri II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde eğitim verdiği görülen Şehzadegân Mektebi'dir. Osmanlı hükümdarlarının Topkapı Sarayı'nı terk ederek Dolmabahçe ve Çırağan saraylarında oturmaya başladığı zamanlarda faaliyet gösteren bu mektep daha önceki yıllarda Topkapı Sarayı'nda da mevcuttu. Topkapı Sarayı'ndaki Şehzadegân Mektebi'nde yalnız sarayda bulunan hükümdarın çocukları ve torunları eğitim aldıkları hâlde II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'ndaki mektepte hanedana mensup olan diğer şehzadelerle, başka hanedan ve halk arasındaki yüksek tabakadan zadedegân çocuklarının da okutuldukları görüldü. Fakat daha sonra bu mektebe zadedegân çocukları alınmadı ve sadece şehzadelere mahsus bir eğitim kurumu olarak hizmet verdi.³

I. II. Meşrutiyet'ten Sonra Harbiye Mektebi'nde Şehzadelerin Eğitimi

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Yıldız'daki Şehzadegân Mektebi kapatıldı. Şehzadelerin tahsil ve terbiyeleri için bir hanedan kanunu çıkartılması ile şehzadeler de devlet okullarında eğitim almaya başladılar.⁴ Bu tarihten saltanatın lağvedilmesine kadar geçen sürede şehzadelerden bazıları Mekteb-i Sultani'ye kayıt yaptırarak buraya devam ettiler. Şehzade Süleyman Efendi'nin oğlu Şerafeddin Efendi, Şehzade Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Efendi, Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Nureddin Efendi ve Âbid Efendi ile diğer şehzadelerin çocukları Mehmed Nazım Efendi, Mehmed Namık Efendi, Ömer Fevzi Efendi, Ali Vâsıb Efendi, Or-

¹ Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin yetişmeleri ve konumlarına ilişkin bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, (Ankara: TTK Yayınları, 1945), s. 110-116; Haldun Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), s. 81-84; Cevdet Kırpık, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Mayıs 2010), Sayı: 21, s. 100-101; aynı yazar, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), s. 31-205; A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, (Türkçesi: Şefaettin Severcan), (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), s. 67-73.

² Cevdet Kırpık, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", s. 101. Şehzadelerin sarayda özel hocalardan gördükleri derslere ve başarı durumlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. aynı yazar, "Şehzade Eğitimi Çağdaştırma Teşebbüsleri", *Belleten*, (Ağustos 2007), Sayı: 261, s. 585-595.

³ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 3 (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), s. 1049, 1051. Osman Ergin adı geçen eserinde Yıldız'da faaliyet gösteren Şehzadegân Mektebi'nin sarayın aş kapısı dışında, bugünkü Yıldız Teknik Üniversitesi'nin batısında ve o dönemde Polis Mektebi olan binanın kuzeyinde bulunan iki katlı kargir bir bina olduğu bilgisini vermektedir.

⁴ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 3, s. 1079.

han Efendi ve Nizameddin Efendi Mekteb-i Sultani'ye devam eden şehzadeler arasında bulunuyordu.⁵

Harbiye Mektebi içerisinde bulunan Hünkâr Dairesi'ndeki sınıflara devam edenler arasında Sultan II. Abdülhamid'in oğulları Nureddin ve Âbid Efendi ile Sultan Reşad'ın oğulları Ömer Hilmi ve Ziyaeddin Efendi, Şehzade Süleyman Efendi'nin oğlu Abdülhalim Efendi, Şevket Efendi'nin oğlu Cemaleddin Efendi bulunuyordu. Ayrıca Abdürrahim Efendi, Fuad Efendi, Ali Vâsıb Efendi, Abdülaziz Efendi, Abdülkerim Efendi, Mehmed Orhan Efendi ve Mehmed Nazım Efendi de Harbiye Mektebi içerisindeki Hünkâr Dairesi'nde eğitim gören şehzadeler arasındaydı.⁶ Harbiye Mektebi öğrencisi şehzadeler, mektebin bilhassa Hünkâr Dairesi'nde seviyelerine ve yaşlarına göre birtakım sınıflara taksim olunarak derslere devam ettiler. Harbiye Mektebi'nden ve Kuleli Askerî İdadisi'nden seçilen muallimler burada dersler verdiler.⁷

II. Meşrutiyet'ten sonra şehzadelerin eğitimine dair alınan önemli kararlardan birisi 1913'te Babıâli Baskını'nın ardından ülke siyasetine hâkim olan İttihad ve Terakki Fırkası'nın iktidarı döneminde gerçekleşti. Şöyle ki 1913 yılında yürürlüğe giren *Hanedan-ı Saltanat Azasının Hâl ve Mevkileri ile Vezaifini Tayin Eden Nizamname* ile hanedan hukuku yazılı hâle getirildi. Nizamnamede hanedan üyelerinin eğitimindeki yetersizliğin giderilmesine ilişkin maddeler de vardı. Buna göre hanedan üyelerinin eğitimiyle doğrudan doğruya *Hanedan Umurunun Rü yetine Mahsus Meclis* ilgilenecekti. Böylece şehzadelerin eğitimleri kurumsal bir yapıya kavuşturulacaktı. Padişah yahut veliaht şehzadelerin eğitimine ilişkin heyetin başkanı; sadrazam, padişah tarafından seçilecekler ile şeyhülislam ve harbiye nazırı heyetin üyeleri olarak görev yapacaklardı. Alınan kararların icra ve takibinde, bilhassa şehzadelere yaver atanması ve şehzadelerin Harbiye Mektebi'ne devamları konusunda Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın büyük etkisi oldu.⁸

Yukarıda adı geçen nizamname gereği yapılan yeni düzenlemelerle yaşları 8'den 20'ye kadar olanlar ile 20'nin üzerinde olup da askerî eğitim gören şehzadelere refakat etmek üzere emekli askerî zabıtlar tayin edildi. Böylece şehzadelerin askerî terbiye ve tahsilleri bir intizam altına alınacaktı. Harbiye Nezareti tarafından seçilen bu zabıtların iyi ahlak sahibi ve bilgili olmalarına dikkat edildi. O sırada askerî eğitim görmekte olan şehzadelerden Cemaleddin, Abdürrahim, Abdülhalim ve Fuat efendilere birer refakat zabiti tayin edildi. Şehzade Seyfeddin Efendi'nin çocukları olup yaşları 20'nin altında bulunan Abdülaziz, Mahmud Şevket ve Ahmed Tevhid efendilerin refakatlerine üçüne mahsus olmak üzere bir zabıt tayin edildi. Ali Vâsıb, Şerafeddin ve Abdülkerim efendilerin refakatlerine

⁵ Şehzade Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtürâtı Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim*, Hazırlayan: Osman Selahaddin Osmanoğlu, (İstanbul: YKY Yayıncılık, 2004), s. 102; Vahdetin Engin, 1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani, (İstanbul: Galatasaraylılar Derneği Yayınları, 2003), s. 231.

⁶ Şehzade Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtürâtı*, s. 73-75.

⁷ Canlı Tarihler, *Eşref Albatı Hatıraları*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1945), Sayı: XII s. 43.

⁸ Cevdet Kırpık, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", s. 103-105.

de ayrı ayrı olmak üzere emekli askerî zabıtlar tayin edildi.⁹

Yurt dışına askerî eğitim almak veya eğitimini ikmal etmek için çıkan şehzadeler de oldu. Şehzade Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Efendi Prusya ve Viyana'ya; Osman Fuad, Abdülhalim, Abdürrahim, Ahmed Nureddin, Şerafeddin efendiler de Almanya'ya gönderildiler.¹⁰ 1915 yılında Abdülhalim, Abdürrahim ve Osman Fuad efendiler eğitim maksadıyla Almanya'da bulunuyorlardı. Bunlar için Harbiye Nezareti bütçesinden 125'er lira verilmekte olup bu meblağın 75'er lirasının hanedan-ı saltanat bütçesinden Harbiye Nezareti bütçesine nakli talep edilmişti.¹¹

1913 yılında yazılı hâle getirilen hanedan hukukuna ilişkin hususlar, 7 Şubat 1922 tarihinde tanzim edilen *Hânedân-ı Âl-i Osman Umûru Hakkında Kararnâme* ile ayrıntılı bir şekilde düzenlenerek yürürlüğe konuldu. Kararnamede hanedan üyelerinin başta doğum ve ölümleri olmak üzere mal ve mülk taksimleri, evlenme ve boşanmaları gibi pek çok konuda mesele ele alınmıştı.¹² İlgili kararnamenin *Hanedan-ı Saltanatın Terbiye ve Tahsilleriyle Tayin-i Meslekleri* başlıklı altıncı faslı şehzadelerin talim ve terbiyelerine ilişkin hususlara ayrılmıştı. Bu faslın ilk maddesinde şehzadelerin eskiden beri ve hususi nizamname hükümlerine göre daha doğduklarında asker olarak maiyyet-i seniyye bölüğüne kaydedildikleri hatırlatılmıştı. Sonraki maddede şehzadelerin ibtidai, idadi ve âli mektep tahsillerine nezaret etmek için hususi olarak açılacak idadi mektebine ehil bir zatın Encümen-i Âli tarafından tayini istenmişti.¹³ Aynı yıl şehzadeler için idadi bir mektep açılması Osmanlı hükûmeti tarafından gündeme getirildi. Mektep muallimlerinin maaşları ile eğitim için gerekli alet ve edevat vesaire masrafları devletçe karşılanacaktı. Şehzadelerin eğitime nezaret etmek için Esad Paşa görevlendirildi.¹⁴

1922 kararnamesi gereğince şehzadeler, yedi yaşına geldiklerinde ilk tahsile başlayacaklardı. Başta dini bilgiler olmak üzere tarih, coğrafya, güzel yazı, Türkçe, Arapça ve Batı dillerinden biri öğretilenkti. Şehzadelerin ilk eğitimlerinden aileleri sorumluydu. Encümen-i Âli, ders nazırı aracılığıyla şehzadelerin eğitim durumunu teftiş edecek ve her sene bir heyet vasıtasıyla imtihanlar icra edilecekti. Eğitimi gereken seviyede olmadığı ortaya çıkanlar idadi mektepte açılacak

⁹ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri) 2/6. 18 Şubat 1914 tarihli irade-i seniyye sureti; BOA, i.DUİT. 4/86.

¹⁰ Cevdet Kırpık, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", s. 183-187.

¹¹ BOA, A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri), 2/24-25. Şehzadeler içerisinde aldığı eğitim itibarıyla dikkat çeken isimlerden biri Sultan Mehmed Reşad'ın büyük oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi'dir. Babasının tahtta bulunduğu yıllarda Harbiye Mektebi'ne kayıt yaptıran şehzade, buradaki derslere devam ettiği gibi babasının vefatından sonra Tıbbiye Mektebi'ne girmiş ve mezun olmuştur. Tıp tahsili yapan tek şehzade olarak temayüz etmiştir. Şehzade Ziyaeddin Efendi'nin hayat hikayesi için bkz. Mehmet Korkmaz, "Sultan Mehmed Reşad'ın Oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi (1873-1938)", Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi, C. 1, (İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayınları, 2018), s. 140-169.

¹² Söz konusu kararnameye dair yapılan bir değerlendirme için bkz. Cevdet Kırpık, "Anadolu'da Savaş, İstanbul'da Kanun Hazırlığı ve Hanedan-ı Âli Osman Kararnamesi", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, (Mayıs 2009), sayı 19, s. 1-24.

¹³ BOA, A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri), 2/63. Meclis-i Umumi İctimanda Kanuniyeti Teklif Olmak Üzerine Hazırlanan Kararnâme, 7 Şubat 1922.

¹⁴ BOA, A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri) 2/71. 23 Ağustos 1922.

hususî sınıfta tahsillerini tamamlayacaklardı. İlk eğitimini tamamlayan şehzadeler Hazine-i Hassa tarafından tahsis olunacak hususî dairede idadî tahsiline başlayacaklardı. İdadî eğitimini bitirip de diploma alan şehzadeler yeteneklerine göre yine Encümen-i Âli'nin kararıyla Harbiye veya Bahriye mekteplerine gönderilerek yatılı olarak eğitim alacaklardı. Bu mekteplere giren şehzadelere mülazım-ı sani (teğmen) rütbesi verilecekti.¹⁵

Bahriye Mektebi'ne gönderilecek şehzadelere mülazım-ı sânilik veya mühendislik rütbesi tevcih edildiği gibi bir alay veya gemiye de şehzadelerin kayıtları yapılacaktır. Mektepte tahsilini tamamladıktan sonra iki sene müddetle kayıtlı oldukları alay ve gemide fiili olarak vazife yapacaklardı. Bundan sonra Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde ders görecekle ve hukuk, siyaset ve iktisat dersleri de alacaklardı. İki sene sürecek olan bu yüksek eğitim esnasında ülke yönetimine ilişkin hazırlanacak program dâhilinde başka derslere de yer verilecekti.¹⁶ Alınan bu kararların uygulanmasına yönelik eylemlerde bulunduğu aşâğıda hayat hikayelerine yer verilecek olan Sultan Abdülaziz'in (Saltanatı: 1861-1876) torunları olan bahriyeli son iki şehzade Mahmud Şevket ile Ahmed Tevhid efendilerin eğitim süreçlerinde görülmektedir.

II. Bahriyeye Kaydolan Şehzadeler

Harbiye Mektebi'nde eğitim gören şehzadeler, bunların eğitim süreçleri ve sonrasında aldıkları görevlere dair gerek arşiv belgelerinde gerekse telif eserlerde kısmen bilgi bulmak mümkün olmaktadır. Harbiyeli şehzadeler ve bunların faaliyetleri ayrı bir çalışmanın konusudur. Bu çalışmada, şimdîye kadar konuya dair bir araştırma bulunmayan bahriyeli şehzadeler üzerinde durulacaktır. Fahrî rütbe tevcihiyle bahriyeye kaydedilen veya Bahriye Mektebi'ne gönderilerek eğitim alan şehzadelere dair derli toplu bir çalışma olmadığından bu konunun arşiv vesikaları üzerinden araştırılması yoluna gidilmiştir. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ve Osmanlı Bahriye Nezareti evrakının muhafaza edildiği Deniz Müzesi bünyesindeki Deniz Tarihi Arşivi'nde (DTA)¹⁷ yapılan araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler bu makaleyle ortaya konulacaktır.

Osmanlı bahriyesine yedi şehzadenin kaydı yapılmış olup bunlardan ilk üçü Sultan Abdülaziz'in oğulları Mahmud Celaleddin, Mehmed Şevket ve Mehmed Seyfeddin efendilerdir. Sultan II. Abdülhamid'in kardeşi Burhaneddin Efendi'nin oğlu olan İbrahim Tevfik Efendi ile padişahın oğlu Mehmed Burhaneddin Efendi de bahriyeye kayıtlı şehzadelere dendir. Şehzade Mehmed Seyfeddin Efendi'nin iki oğlu, yani Sultan Abdülaziz'in torunları Mahmud Şevket ile Ahmed Tevhid efendiler de bahriyeye kayıtlı şehzadeler arasında yer almaktadır. Adı geçen şeh-

¹⁵ BOA, A.DVNSHND.d. 2/71s. 63-64.

¹⁶ BOA, A.DVNSHND.d. 2/71 s. 64.

¹⁷ Osmanlı bahriyesi ve denizcilik tarihi araştırmaları için önem arz eden Deniz Tarihi Arşivi'nin muhtevasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Korkmaz, "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler c.II, (Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019),s. 751-769.

zadelerden sadece son ikisi Bahriye Mektebi'nde eğitim görmüş olup bu konuya ilişkin ayrıntılı bilgi verilecektir. Bahriyeye kayıtlı olan, Osmanlı vesikalarında geçen tabirle bahriye silkine idhal edilen yedi şehzadenin hayat hikâyesi, kayıt sırasına göre aşağıda ele alınacaktır.

1. Şehzade Mahmud Celaleddin Efendi (1862-1888)

Osmanlı bahriyesinde görev yapan ilk şehzade Sultan Abdülaziz'in beş oğlundan ikincisi olan Mahmud Celaleddin Efendi'dir. Denizciliğe olan ilgisiyle bilinen ve tahtta bulunduğu yıllarda Osmanlı donanmasını Avrupa'nın üçüncü büyük donanması hâline getiren Sultan Abdülaziz,¹⁸ oğlu Mahmud Celaleddin'i 2 Mayıs 1863 tarihinde bahriyeye kaydettirir.¹⁹ Şehzadenin 14 Aralık 1862 tarihinde doğduğu göz önüne alındığında bu kayıt işlemi Mahmud Celaleddin henüz beş aylıkken gerçekleştirilmiştir. Padişahın büyük oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi ise bahriyeye yani kara kuvvetlerine kaydedilmişti.²⁰

Bahriye Meclisi'nde hazırlanan mazbatada, Padişahın berrî ve bahrî askerleri hakkındaki teveccüh ve ihsanının bir delili olmak üzere şehzadelerin askerlik mesleğine girmesinden dolayı memnuniyet duyulduğu beyan edilmekteydi. Mahmud Celaleddin Efendi'nin bahriyeye kaydedilmiş olmasının Osmanlı bahriyesi için iftihar vesilesi olduğu, böylece askerlik şerefının bir kat daha artırılmış olmasından duyulan memnuniyete ilişkin ifade mazbata yer bulmuştu.²¹

Kayıt işleminden sekiz ay sonra Bahriye Meclisi kararıyla şehzadenin rütbesi çavuşluğa terfi ettirildi ve üç ambarlı Mahmudiye Kalyon-ı Hümayunu'nun Birinci Bölüğü'ne tayini gerçekleştirildi. 1870 yılında rütbesinin binbaşı veya kaymakam olarak terfisine dair Bahriye Nezareti'nin teklif tezkeresi padişaha arz edildiğinde şehzadeye binbaşı rütbesinin tevcihi uygun görüldü.

1872 yılının Ağustos ayına ait bir arşiv belgesinden anlaşıldığına göre Bahriye Nezareti'nin idare binası olan Haliç'in Kasımpaşa sahilindeki Divanhane-i Âmire (Bahriye Divanhanesi) binasında kendisine bir oda da tahsis edilmiş ve bir adet

¹⁸ Sultan Abdülaziz'in donanmaya ilgisi ve dönemindeki denizcilik faaliyetlerine ilişkin yapılan önemli bir çalışma için bkz. Dilara Dal, *The Modernization of The Ottoman Navy During The Reign of Sultan Abdülaziz (1861-1876)*, (Doktora Tezi), University of Birmingham, 2015, s. 47-262. Sultan Abdülaziz dönemi deniz harp sanayine dair ayrıca bkz. Ali Fuat Örenç, "Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayi", *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Editör: Gültekin Yıldız, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), s. 141-145.

¹⁹ *Deniz Tarihi Arşivi (DTA)*, MB.d. 64/168, 20 Haziran 1866; *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe, C. X, (Ankara: TTK Yayınları, 1988), s. 89.

²⁰ Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'yi kara ordusuna kaydettirmesi ve sonrasında hızla rütbesini yükseltmesi, veraset usulünde yapmak istediği değişiklikle ve bunun için askerî bürokrasiyi yanına çekmeye çalışmakla ilişkilendirilmesine yol açmıştı. Bkz. Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaş! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), s. 20-21. Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin orduya kaydı, rütbe terfisi ve askerî faaliyetleri ile veliaht olarak tayin edilmesine yönelik girişimlere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin Efendi'yi Veliaht Yapma Çabaları", *Deutsch-türkische Begegnungen Festschrift für Kemal Beydilli: Türk Alman Tesadüfleri Kemal Beydilli'ye Armağan*, Ed.: Hedda Reindl-Kiel-Seyfi Kenan, (Berlin: EB Verlag, 2013), s. 514-522.

²¹ DTA, MB.d. 64/168; *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, C. X, s. 89.

Resim 1

Sultan Abdülaziz'in ikinci oğlu merhum Şehzade Mahmud Celaleddin Efendi

de gümüş kaplamalı kılıç verilmişti.²² Bu sırada şehzade 10 yaşında bulunuyordu. Aynı yılın Eylül ayı başlarında şehzade İzmit'e bir ziyaret gerçekleştirdiğinde İzmit ahali bundan duydukları memnuniyetlerini İstanbul'a bildirdiler.²³ Ziyarete ilişkin bilgi veren arşiv belgelerinde bahriye talebelerine talim gemisi olarak hizmet veren ve o sırada İzmit'te bulunan Şadiye Kalyon-ı Hümayununun da adı geçmekle birlikte şehzadenin ziyareti bu gemiyle mi yaptığı yoksa gemiyi ziyaret mi ettiği konusunda bir açıklık bulunmamaktadır.

1865 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan askerî salnâmelerde askerî rütbeye sahip şehzadelerin isimleri, rütbeleri, duhul tarihleri ve görevli oldukları mahal "Silk-i Celîl-i Askerîde Bulunan Şehzadegân Hazerâtı" başlığı altında yazılmıştır.²⁴ 1873 yılının Mart ayında miralay rütbesi bulunan Mahmud Celaleddin Efendi'nin adının Salnâme-i Askerî'de bahriye ümera ve zabitanının üst tarafına yazılması padişah tarafından emredilmiştir.²⁵ Zırhlı Donanma-yı Hümayun'a nezaret etmek üzere Mahmud Celaleddin Efendi'ye 9 Temmuz 1873'te bahriye mirliyası rütbesi, 23 Aralık 1874'te ise ferik rütbesi tevcih edildi.²⁶ Bu sırada şehzadenin yaverliğine kaymakam rütbesinde bulunan Hasan Bey tayin edilmişti.²⁷ Babası Sultan Abdülaziz'in bir darbe ile tahttan indirilmesinden bir ay sonra (Haziran 1876) bahriye hizmetinden çıkarılan Mahmud Celaleddin Efendi, 1 Eylül 1888'de henüz 25 yaşındayken Feriye Sarayı'nda vefat etmiştir.²⁸

2. Şehzade Mehmed Şevket Efendi (1872-1899)

Hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte Mehmed Şevket Efendi, Sultan Abdülaziz'in oğlu olarak 1872 yılında doğdu. Bahriyeye kaydedilen ve Tersane-i Âmire kadrosunda yer alan Mehmed Şevket Efendi'ye Sultan Abdülaziz'in

²² DTA, MB.d. 64/168; DTA, MB.d. 77/129; DTA, MKT. 165/74. 25 Ağustos 1872; DTA, MB.d. 93/218. 16 Aralık 1872. DTA, MKT. 139/5.

²³ DTA, MKT. 128/58. Bahriye Nezareti'nden İzmit Mutasarrıflığına ve Şadiye Kalyon-ı Hümayunu süvarisine, 11 Eylül 1872; DTA, EHB.J.d. 1628/1-9.

²⁴ Salnâme-i Askerî, İkinci Def'a, Sene 1283, s. 2. Salnâmenin aynı sayfasında Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin ve Şehzade Nureddin Efendi'nin isimleri de mevcuttur. Buna göre Yusuf İzzeddin Efendi'nin Kasım 1861'de askeriye girdiği, 1866 yılında binbaşı rütbesine terfi ettiği, Birinci Ordu'nun Beşinci Talia Taburu'nda görevli bulunduğu ve Harbiye Mektebi'nden mezun olduğu bilgileri mevcuttur. Sağ Kolağası rütbesindeki Nureddin Efendi'nin ise Eylül 1861'de askeriye girdiği, Haziran 1866'da sağ kolağası rütbesine yükseldiği, Birinci Ordu'nun Üçüncü Talia Taburu'nda görevli olduğu ve Harbiye Mektebi mezunu olduğu bilgisi görülmektedir.

²⁵ DTA, MB.d. 77/142; DTA, MB.d. 104/4. 5 Mart 1873.

²⁶ DTA, MKT. 174/69. 9 Temmuz 1873; DTA, MKT. 174/74. Bahriye Nezareti'nden Bâbiâli'ye 11 Temmuz 1873; DTA, MKT. 174/81. 12 Temmuz 1873; BOA, MB.i. 31/5. 23 Aralık 1874. Şehzade, Birinci Dereceden Mecidî Nişanı ve 1872 senesinde ise Murassa Osmanî Nişanı ile taltif edilmişti. Bkz. Füsun Gülsüm Genç, *19. Yüzyılda Şehzade Olmak: Modernleşme Sürecinde Şehzadeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 107.

²⁷ Basiret, 7 Rebiülahir 1292 [13 Mayıs 1875], Sayı: 1523, s. 1.

²⁸ Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. 1, (Ankara: Küğ Yayınları, 1969), s. 206; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990)*, C. 2 (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1969), s. 280; Füsun Gülsüm Genç, *19. Yüzyılda Şehzade Olmak*, s. 107, III. Mahmud Celaleddin Efendi'nin aynı zamanda piyanist ve flütist olduğu kaynaklarda yazılıdır.

iradesiyle 20 Mayıs 1875 tarihinde yüzbaşı rütbesi tevcih edildi.²⁹ Mehmet Şevket Efendi'nin 1875 yılı askerî salnâmesinde bahriye yüzbaşı, 1876 yılındaki askerî salnâmede ise bahriye sol kolağası rütbesiyle kayıtlı olduğu görülmektedir.³⁰

Mehmed Şevket Efendi'nin dört yaşındayken babasını kaybetmesi üzerine Sultan Abdülhamid, çok sevdiği bu amcazâdesine sahip çıkarak onu Yıldız Sarayı'nda kendi oğullarıyla beraber büyüt müştür. Malta Köşkü de tahsis edilen Mehmed Şevket Efendi, 22 Ekim 1899'da henüz 27 yaşındayken vefat etmiştir.³¹

3. Şehzade İbrahim Tevfik Efendi (1874-1931)

Sultan II. Abdülhamid'in çok sevdiği ve genç yaşta vefat eden kardeşi Şehzade Burhaneddin Efendi'nin oğlu olan İbrahim Tevfik Efendi, 6 Kasım 1874 tarihinde doğdu. Babasının vefatıyla iki yaşında yetim kalan bu şehzadeye amcası Sultan II. Abdülhamid sahip çıktı ve onu kendi oğlu gibi büyüttü.³² Bu ilgi sayesinde İbrahim Tevfik Efendi, Yıldız Sarayı'nda padişahın oğullarına özel hocalar tarafından verilen dersleri aynı müfredat içerisinde aldı. Derslerde başarılı bir performans sergiledi.³³ Şehzade, padişahın emriyle 1878 yılında bahriyeye kaydedildi. 1883 yılının Ağustos ayında sağ kolağalığı rütbesine terfi ettirildi.³⁴ Padişahın bu icraatının, zaten kanun gereği verilmekte olan şehzade maaşına ilave olarak, terfi ettirilen rütbesinde de maaş bağlanmasına ve şehzadenin maddi olarak desteklenmesine yönelik bir uygulama olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Resmî kayıtlardan İbrahim Tevfik Efendi'nin son rütbesinin bahriye sağ kolağalığı olduğu tespit edilmektedir. Bazı eserlerde onun amcası II. Abdülhamid tarafından ferik (koramiral) rütbesine yükseltildiği³⁵ bilgisi görülmekle beraber buna ilişkin birincil kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. Bahriye Nezareti tarafından ilk defa 1889 senesinde yayımlanan ve Cumhuriyet'in ilanına kadar düzenli olarak basılmış olan Bahriye Salnâmelerinin 1909 yılına kadar olan sayılarında İbrahim Tevfik Efendi, Bahriye Silahendâz ve İtfaiye Tabur-ı Hümayunu'nda kayıtlı görülmektedir. Bahriye salnâmelerindeki bilgilerden şehzadenin kol-ı evvel rütbesinde olduğu ve bu rütbeye 1883 (1299) yılında atandığı anlaşılmaktadır. Bahriyeye giriş tarihi olarak ise 1879 (1295) gösterilmektedir.³⁶ İbrahim Tevfik

²⁹ *Basiret* 15 Rebiülahir 1292 [21 Mayıs 1875], Sayı: 1530, s. 1.

³⁰ *Salnâme-i Askerî*, Altıncı Def'a, Sene 1292, s. 2; *Salnâme-i Askerî*, Yedinci Def'a, Sene 1293, s. 2.

³¹ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 285.

³² Leyla Açıba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), s. 91-94; Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. 1, s. 282.

³³ Cevdet Kırpık, "Şehzade Eğitimi Çağdaştırma Teşebbüsleri", *Belleten*, (Ağustos 2007), Sayı: 261, s. 589, 594, 601.

³⁴ BOA, Y.PRK.AZJ. 2/19. 24 Şubat 1878; DTA, ŞUB.d. 104/50. 23 Ağustos 1883.

³⁵ Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. 1, s. 282; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 268.

³⁶ *Salnâme-i Bahrî*, Birinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1307, s. 81; *Salnâme-i Bahrî*, Onuncu Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1317, s. 65; *Bahriye Salnâmesi*, Ondördüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1321, s. 68; *Bahriye Salnâmesi*, Onyedinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1326, s. 63. Şehzadenin, altın ve gümüş madalyanın yanında birer adet Murassa İmtiyaz, Murassa Osmani ve Murassa Mecidî nişanlarıyla taltif edildiği de salnâmelerdeki bilgilerden elde edilmektedir.

Efendi'nin maiyetinde bir bahriye mülazımının görev yaptığı da görülmektedir.³⁷

1920 yılının Mart ayında İstanbul işgale uğradığında, Osmanlı hanedanına göz dağı vermek maksadıyla İbrahim Tevfik Efendi ve eşi İngilizler tarafından tevkif edilmiştir. İbrahim Tevfik Efendi, 1924 yılında Osmanlı hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılmalarına ilişkin kanun üzerine Paris'e gidip oraya yerleşmiş ve şehzade, Nice'de 57 yaşındayken 31 Aralık 1931'de vefat etmiştir.³⁸

4. Şehzade Mehmed Seyfeddin Efendi (1874-1927)

Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Seyfeddin Efendi bahriyeye kaydedilen şehzadeler arasındaydı. 22 Eylül 1874 tarihinde doğan³⁹ ve henüz iki yaşındayken babası vefat eden Seyfeddin Efendi'nin bahriyeye kayıt işlemi geç bir tarihte gerçekleşti. Sultan Mehmed Reşad'ın (Saltanatı: 1909-1918) onayı ile şehzade 7 Şubat 1916'da fahrî kalyon kaptanı (miralay) rütbesine, 28 Temmuz 1918'de ise liva amiral (tuğamiral) rütbesine terfi ettirildi.⁴⁰ Osmanlı bahriyesinde bir faaliyeti tespit edilemeyen Seyfeddin Efendi'nin emrine kendi talebi üzerine bir istimbot tahsis edilmişti. Bu istimbot, şehzadenin Ortaköy'deki dairesi önünde bulunuyordu. Şehzade, 1921 yılında tamirat ve noksanlarını karşılamak üzere Bahriye Nezaretinden Dımaşk adlı istimbotun kendisine tahsisini istemiş ve bu talebi uygun görülmüştü.⁴¹

Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'da ortaya çıkan kargaşa ve işgaller karşısında çaresizlik içinde bulunan Osmanlı Hükûmeti, Anadolu'ya bazı şehzadelerin başkanlığında nasihat heyetleri göndererek halkı sükûnete davet etmişti. Bu amaçla başında şehzadelerin bulunduğu iki heyet oluşturmuş, heyetlerden biri Anadolu'ya biri de Trakya'ya gönderilmiştir.⁴² 1919 yılının Nisan ayında Trakya'ya gönderilmesi kararı alınan heyetin başında Şehzade Seyfeddin Efendi bulunuyordu. Heyette eski Harbiye Nazırı Ferik Cevad Paşa, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Ferik Fevzi Paşa ve iki de teğmen rütbesinde yaver mevcuttu. Ule-

³⁷ Bu görev için 1895 yılında bahriye mülazımı Memduh Bey vazifelendirilmişti. Aynı yıl rütbesi irade-i seniyye ile yüzbaşılığa terfi ettirildi. Bkz. DTA, ŞUB.d. 390/120. 27 Ağustos 1895.

³⁸ Gültekin Oransay, Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?, C. 1, s. 282; Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, C. 2, s. 268; Leyla Açba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, s. 98.

³⁹ BOA, A.DVNSHND.d. 1/5; BOA, A.DVNSHND.d. 2/39; DTA, YKL.d. 3942/2.

⁴⁰ DTA, YKL.d. 3942/1-2; BOA, BEO. 4526/339395. Sadaret'ten Bahriye Nezaretine. 29 Temmuz 1918. Aynı irade-i seniyye ile Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Burhaneddin Efendi'ye de bahriye kaymakamlığı rütbesi verilmişti: DTA, BN. 98/2073. Harbiye Nezaretinden Bahriye Nezaretine. 8 Şubat 1916. 27 Temmuz 1884'te diğer şehzadelerle birlikte Seyfeddin Efendi'ye de Birinci Rütbeden Osmanî nişanı tevdi edilmişti: BOA, İ.DH. 925/73362. 27 Temmuz 1884.

⁴¹ DTA, BN. 685/2809I. Dersaadet Liman Riyaseti'nden Bahriye Nezaretine. 7 Mart 1916; DTA, BN. 257/7575. Tersane-i Âmire Fabrikalar Müdürlüğü'nün 8 Ocak 1920 tarihli yazısı; DTA, BN. 596/23577. Bahriye Nezaretinden Haliç Komodorluğuna. 25 Ağustos 1921. Küçük Çamlıca'da bir köşkü bulunan Seyfeddin Efendi, Erenköy'de Bostancıbaşı'da bir köşkte kiracı olarak da oturdu. Ayrıca Zincirlikuyu'da ikametine mahsus bir kasrı vardı. Bu kasır dâhilinde bulunan taş ocaklarından 1920 yılında işgalci İngiliz askeri birliği tarafından Şişli-Maslak yolunun tamirinde kullanılmak üzere taş çıkarılmıştı. BOA, Y.PRK.ZB. 26/57; BOA, A.DVNSHND.d. 2/26; BOA, BEO. 486/328894; BOA, BEO. 4560/341937; BOA, DH. İ.UM. 1911/1087. Lef 1,2,4.

⁴² İsmail Efe, *Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri (1908-1920)*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , 2015, s. 270.

Resim 2

Bahriyeye kayıtlı şehzadeler arasında bulunan Mehmed Seyfeddin Efendi ve İbrahim Tevfik Efendi'nin de bulunduğu Osmanlı şehzadelerinin birlikte yer aldıkları bir fotoğraf.

Kaynak: Şehzade Ali Vâsıb Efendi, Bir Şehzadenin Hâtrâtı, s. 136.

madan Ziyaeddin Efendi ve Hariciye Tercüme Kalemî mümeyyizi de heyette yer alıyordu.⁴³ Anadolu'ya ve Trakya bölgesine gönderilen şehzadelerin riyasetindeki heyetler gittikleri yerlerde halka savaştan sonra ortaya çıkan durumu anlatan ve onları sükunete davet eden padişahın beyannamesini okumuşlardır.⁴⁴

Osmanlı donanmasının iyi bir seviyeye getirilmesi maksadına yönelik olarak Donanma Cemiyeti tarafından Birinci Dünya Harbi sırasında yürütülen kampanya sırasında Seyfeddin Efendi, cemiyete 60.000 kuruş bağışta bulunmuştur.⁴⁵

Denizcilik ve gemi inşası konusunda merakı olan Seyfeddin Efendi, 1918 yılında tedavi için Viyana'ya ve Karsbald kaplıcalarına gitmişti.⁴⁶ 1924 yılında Türkiye sınırları dışına çıkarılmadan evvel bahriyedeki son rütbesinin ferik (koramiral)

⁴³ BOA, BEO. 4569/342652. Sadaret'ten Maliye Nezareti'ne, 24 Nisan 1919; BOA, BEO. 4569/342658, Sadaret'ten Maliye Nezareti'ne. 26 Nisan 1919. Kısa süre sonra alınan yeni bir karar üzerine ilgili heyetin reisliğine Şehzade Cemaleddin Efendi atanmış ve 28 Nisan 1919'da İstanbul'dan hareket eden nasihat heyeti gerekli görüşmelerde bulunduktan sonra 9 Mayıs'ta İstanbul'a dönmüştü. Bkz. İsmail Efe, *Orduda İslahat ve Ordu Müfettişlikleri*, s. 270-271.

⁴⁴ İlgili beyannamenin tam metni için bkz. İsmail Efe, "Mütareke Dönemi Asayiş Sorunları ve Çare Olarak Düşünülen Nasihat Heyetleri", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Ocak 2016), C. 6, Sayı: 1, s. 236-237.

⁴⁵ BOA, i.DUİT. 1/104. Lef 4. Donanma Cemiyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne. 21 Şubat 1916. Aynı dönemde Donanma Cemiyeti'ne Velihaht-ı Saltanat Vahdettin Efendi 60.000 kuruş, Şehzade Abdülmecid Efendi 70.800 kuruş bağışta bulunmuştu.

⁴⁶ BOA, BEO. 4502/337650. Sadaret'ten Hariciye ve Harbiye Nezaretlerine. 10 Şubat 1918. BOA, BEO. 4533/339808. Sadaret'ten Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine 8 Eylül 1918.

olduğu bazı kaynaklarda ifade edilmekle birlikte⁴⁷ arşiv kaynaklarında bu rütbenin liva amiral (tuğamiral) olduğu yazılıdır. Yurt dışına çıkarıldıktan sonra Paris'e yerleşen Seyfeddin Efendi, 19 Ekim 1927'de Nice'de vefat etmiştir.⁴⁸

5. Şehzade Mehmed Burhaneddin Efendi (1885-1949)

Sultan II. Abdülhamid'in dördüncü oğlu olarak 18 Aralık 1885 tarihinde doğan Burhaneddin Efendi bahriyeye kayıtlı bir diğer şehzadedir. Şehzade 5 yaşındayken padişahın emriyle Orhaniye Firkateyn-i Hümayunu'na tayin edildi. II. Abdülhamid döneminin temayüz etmiş Bahriye Nazırı olan Hasan Hüsnü Paşa bunun bahriyeyi ve bahriyelileri bahtiyar ettiğini beyan ederek Padişaha teşekkür etti.⁴⁹ Şehzadenin 1892 yılı Ocak ayı maaş ve tayin bedeli 92 kuruş, 1893 yılı Mayıs ayı maaş ve tayin bedeli ise 373 kuruştur. Bu maaş şehzadeye Hassa Ordu-yı Hümayunu Müşiriyeti'nden ödendi. 18 Haziran 1893'te şehzadenin uhdesine sol kolağalığı rütbesi tevcih edildi.⁵⁰ Burhaneddin Efendi'nin hususi eğitimiyle ilgilenmek üzere 1890 yılında Erkânı Harbiye-i Bahriye binbaşlarından ve aynı zamanda Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın damadı olan Hikmet Bey, yaveran-ı hazret-i şehriyari unvanıyla Yıldız Sarayı'na tayin edildi.⁵¹ Mehmed Ekrem Bey de Burhaneddin Efendi'nin maiyetinde, maiyet-i seniyye çavuşu olarak görev yaptı.⁵²

Kamuoyunda II. Abdülhamid'in en çok sevdiği oğlu olarak bilinen, padişahın selamlıklarda ve saltanat arabasında yanına oturttuğu Burhaneddin Efendi'nin veliaht ilan edileceği rivayetleri dahi dolaşmıştır. Padişahın selamlık alayları sırasında Şehzade Burhaneddin Efendi ile Şehzade İbrahim Tevfik Efendi, bahriyeli olduklarından bahriye alayının en önünde bahriye üniformalarıyla selam dururlardı.⁵³ İyi piyano çalan Burhaneddin Efendi'nin yedi yaşındayken bestelediği bir

⁴⁷ Nuri Özcan, "Seyfeddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 2009, C. XXXVII, s. 31; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 287.

⁴⁸ Şehzadenin cenazesi Şam'a götürüldü ve Sultan Selim Camii haziresine defnedildi. Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. I, s. 269; Şehzade Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtıratı*, s. 206.

⁴⁹ BOA, A.DVNSHND.d. I/7; BOA, A.DVNSHND.d. 2/39; DTA, YKL.d. 3942/4; DTA, MKT. 641/28. 16 Haziran 1890.

⁵⁰ DTA, MKT. 685/78. Bahriye Nezareti'nden Hassa Ordu-yı Hümayunu Müşiriyeti'ne, 26 Nisan 1892; DTA, 736/I; DTA, BN. 323/10486. Hassa Ordu-yı Hümayunu'ndan Bahriye Nezareti'ne. 18 Haziran 1893; DTA, Sandıklar, 75A/195. Bahriye Nezareti'nden Mabeyn-i Hümayun'a. 18 Haziran 1893.

⁵¹ 1897 yılında açılan Bahriye Müze ve Kütüphanesi İdaresi'nin ilk müdürü olan Mehmed Hikmet Bey, Osmanlı bahriyesinde iyi yetişmiş kurmay subaylardan biriydi. Birkaç yabancı dil bilen Hikmet Bey, miriliva rütbesine kadar yükselmiş olup Osmanlı donanmasının ve deniz ticaretinin ıslahına ilişkin layihalar da hazırlamıştı. Bkz. DTA, ŞUB.d. 391/19. 1 Ocak 1894; BOA, DH.SAİD.d. 153/39 Hikmet Paşa, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçılar tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve Basra Komodorluğu'na tayin edilmişti. Hikmet Paşa'nın hayatı ve Basra'daki faaliyetlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Mehmet Korkmaz, *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 82-88.

⁵² DTA, ŞUB. 498/187. İrade-i Seniyye Sûreti, 18 Mayıs 1902.

⁵³ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)*, (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1986), 3. baskı, s. 28, 63; Leyla Açıba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, s. 310-311. Kara ordusuna mensup fırka ve alaylarda kayıtlı bulunan diğer şehzadeler de kendi birliklerinin önünde selama dururlardı: Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)*, s. 62-63.

bahriye marşının notası 1893 yılında basıldı ve icra edildi.⁵⁴ Bestelenen marşın bahriye askerlerine meşk ve talim ettirilerek ara sıra çaldırılmasına dair 1894 yılında padişah iradesi çıktı.⁵⁵

6 Nisan 1903 tarihinde deniz yoluyla İstanbul'a gelen Alman İmparatoru II. Wilhem'in oğulları Prens Freidrich Wilhem ve Prens Eitel Friedrich'in Dolmabahçe rıhtımında karşılanması için Sultan II. Abdülhamid, Şehzade Burhaneddin Efendi'yi vazifelendirdi. Şehzade ile birlikte Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ve Bahriye Miralması Hikmet Bey de beraber olduğu hâlde prensleri Burhaneddin Efendi karşıladı. Bu sırada tercümanlık vazifesini Hariciye Nazırı Tevfik Paşa yaptı.⁵⁶ II. Abdülhamid döneminde askerî kurumlarda icra edilen konserlere Burhaneddin Efendi'nin gönderildiği görülmektedir. 3 Eylül 1908 akşamı Bahriye Mektebi'nde, 11 Eylül 1908 akşamı Harbiye Nezareti dairesinde verilen konserlere Burhaneddin Efendi'nin katılmasına dair irade çıkmıştır.⁵⁷

1908 yılının Ekim ayında resmi açılışı gerçekleştirilen ve başkanlığını Bahriye Miralması Hikmet Paşa'nın yaptığı Zâbitân-ı Bahriye Kulübü'nün fahrî başkanlığını kabul eden Şehzade Burhaneddin Efendi, kulübün açılışında da bizzat bulunmuştur. Hikmet Paşa, açılış konuşmasında, Şehzade Burhaneddin Efendi'yi, bahriye zâbitlerinin muazzez bir arkadaşı olarak takdim etmiş ve onun burada bulunmasının bir iftihar kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Hikmet Paşa konuşmasında, yakında icra edilecek olan deniz seyahati ve manevralarda Burhaneddin Efendi ile diğer şehzadelerin de bulunmasını temenni ettiklerini ifade etmiştir.⁵⁸ Bu durum Şehzade Burhaneddin Efendi'nin çocukluğunda onun hocalığını yapan Hikmet Paşa'nın sonraki yıllarda şehzade ile olan yakın ilişkisini sürdürdüğünün de bir göstergesidir.

Burhaneddin Efendi, Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildiğinde bahriye sağ kolağası rütbesindeydi ve darbenin ardından Orhaniye Firkateyni'nden Hamidiye Kruvazörü'ne tayin edildi. Bu tayine ilişkin yazışmalar esnasında Bahriye Nezareti, şehzadenin hiçbir zaman vazifesine devam etmediği, kendisinden istifade edilemediği ve zaten Bahriye Mektebi mezunu da olmadığından kendisinden istifade edilemeyeceği mütalaasında bulundu. Bunun üzerine Bâbiâli, şehzadenin rütbesinin ref ine yani yok hükmünde değerlendirilmesine karar verdi. Hazine tarafından şehzadelerin zaten maaş tahsisi bulunduğu değerlendirilerek kendisine ayrıca Bahriye Nezareti'nden bir maaş tahsisine gerek olmadığı ifade edildi.⁵⁹

İttihatçılarla iyi ilişkiler içinde olduğu anlaşılan⁶⁰ Burhaneddin Efendi'ye, Bi-

⁵⁴ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 324; Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, s. 28, 62.

⁵⁵ DTA, MKT. 765/74. Bahriye Nezareti'nden Mabeyn-i Hümayun'a, 3 Mart 1894.

⁵⁶ İkdâm, Sayı: 3166, 7 Nisan 1903, s. 1-2.

⁵⁷ DTA, ŞUB. Dosya 799A, Belge 475. 3 Eylül 1908 tarihli irade-i seniyye; BOA, BEO. 3395/254273. Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne. 11 Eylül 1908.

⁵⁸ Ceride-i Bahriye, Sene: 19, Sayı: 391, 2 Teşrin-i Evvel 1324 [15 Ekim 1908], s. 1.

⁵⁹ DTA, ŞUB.d. 737/50. 30 Mayıs 1909; BOA, BEO. 3576/268173. Lef 2, Bahriye Nezareti'nden Sadaret'e. 12 Haziran 1909; BOA, BEO. 3576/268173, Lef 1. Sadaret'ten Bahriye Nezareti'ne. 16 Haziran 1909.

⁶⁰ Leyla Açıba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, s. 312-313.

rinci Dünya Harbi sırasında tekrar fahrî bahriye rütbesi tevcih edildi. 6 Şubat 1916 tarihinde fırkateyn kaptanı (yarbay), 29 Temmuz 1918'de ise kalyon kaptanı (albay) türbesine terfi ettirildi.⁶¹ Şehzade Burhaneddin Efendi'nin 1915 yılının Ekim ayında Viyana'da olduğu, 1916 yılının Ekim ayında bir süreliğine Avrupa'ya gitmek üzere talepte bulunduğu, 1921 yılının sonlarında Viyana'da Bristol Otelinde ikamet ettiği anlaşılmaktadır.⁶² Avrupa'da bir gezide bulunduğu sırada Türkiye'de Cumhuriyet'in ilan edilmesi üzerine yurda dönmeyen Burhaneddin Efendi, 15 Haziran 1949'da New York'ta vefat etti. Cenazesi Şam'a götürülerek Sultan Selim Camii haziresine defnedildi.⁶³

6. Şehzade Mahmud Şevket Efendi (1903-1973) ve Şehzade Ahmed Tevhid Efendi (1904-1966)

Mahmut Şevket ve Ahmed Tevhid, Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Seyfeddin Efendi'nin çocukları olup aralarında bir yıl yaş farkı vardı. Mahmud Şevket 30 Temmuz 1903'te, Ahmed Tevhid 30 Kasım 1904'te doğdu.⁶⁴ İki kardeş askerî eğitimlerini piyade mülazımı rütbesinde olarak diğer şehzadelerle beraber İhlamur Kasrı'ndaki Şehzadegân Mektebi'nde aldıkları sırada Harbiye Nezareti'nin teklifi üzerine 5 Haziran 1918'de Heybeliada'daki Bahriye Mektebi'ne kayıt yaptırmalarına dair hususi irade çıktı.⁶⁵ Ordu ve donanmada kayıtlı bulunan şehzadelerin 12 yaşını dolduranların kara kuvvetlerinde mülazım-ı sânilîğe, bahriyede mülazımlığa terfileri padişah iradesi gereği idi. Mahmud Şevket 15, Ahmed Tevhid 14 yaşında olduğundan bunların uhdelerine bahriye mülazımlığı rütbesi uygun görüldü.⁶⁶

Bahriye Mektebi'ndeki eğitime ilişkin alınan karara göre şehzadeler öğleye kadar eğitim görecekler, öğleden sonra İstanbul'a gönderileceklerdi. Mektepte şehzadeler diğer öğrencilerin tâbi olduğu kurallara uyacaklar ve onlar gibi her imtihana gireceklerdi. Jimnastik vesaire oyunlarda şehzadeler dâhili elbise giye-

⁶¹ DTA, YKL.d. 3942/3. Aynı irade-i seniyye ile Sultan II. Abdülaziz'in oğlu Seyfeddin Efendi'ye de bahriye miralaylığı rütbesi tevcih edilmişti: DTA, BN 98/2073. Harbiye Nezareti'nden Bahriye Nezareti'ne. 8 Şubat 1916. Hanedan-ı Âli Osman, murassa iftihar, murassa imtiyaz, murassa Osmanî ve murassa Mecidi nişanları bulunan Burhaneddin Efendi, altın gümüş imtiyaz, altın liyakat, sanayi ve altın Hicaz madalyası ile de taltif edilmişti. 1895 senesinde Avusturya İmparatoru tarafından da bir nişan verilmişti. BOA, A.DVNSHND.d. (Hanedan Defteri), 2/39; BOA, YEE. 62/8. 10 Haziran 1895.

⁶² BOA, HR.SFR.04. 895/108. 26.10.1915; BOA, A.DVNSHND.d. 2 /37; BOA, HR.UHM. 211/43. 1921.11.06.

⁶³ Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. I, s. 151; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. 2, s. 324. Burhaneddin Efendi 1902 senesinde Beylerbeyi sırtlarında iskân ettirilen Rumeli muhacirleri için bir cami yaptırmıştı. Daha sonra bu semt Burhaniye adı ile anılmıştır. Bkz. Leyla Açıba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, s. 311. Cami ile birlikte bir de mektep inşa edilmiş olup bunların resmi açılışı 30 Haziran 1903 tarihinde yapılmıştı. Bkz. *İkdam*, I Temmuz 1903, Sayı: 3251, s. 1.

⁶⁴ BOA, A.DVNSHND.d. 1/9-10; BOA, A.DVNSHND.d. 2/39; DTA, YKL.d. 3942/6, 8.

⁶⁵ BOA, BEO. 4520/338928. Sadaret'ten Bahriye Nezareti'ne. 5 Haziran 1918; BOA, BEO. 4522/339149. Sadaret'ten Bahriye ve Harbiye Nezaretlerine. 9 Temmuz 1918; DTA, MBN. 517/48. Bahriye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne. 23 Haziran 1918; DTA, MBN. 517/50. Bahriye Nezareti II. Daire III. Şubenin 24 Temmuz 1918 tarihli yazısı; DTA, YKL.d. 3942/8.

⁶⁶ DTA, MBN. 517/46. Bahriye Nezareti II. Daire III. Şube Evrakı. 8 Temmuz 1918.

Resim 3

Sultan Abdülaziz'in oğlu Mahmud Şevket Efendi

Kaynak: Şehzade Ali Vâsıb Efendi, Bir Şehzadenin Hâtırâtı, s. 91

cekler, ağır ve tehlikeli hareketleri yapmaya zorlanmayacaklardı.⁶⁷

Şehzadelerin Bahriye Mektebi'ndeki eğitimine ilişkin yayınlanan talimatta onların giyim kuşamından eğitimlerine ve kalacakları mekâna dair ayrıntılı bilgiler vardı. Yatılı olarak gece mektepte kalmaları durumunda bunlara hususi bir oda tahsis edilecekti. Şehzadelerin refakatine itimat edilir genç bir zabıt verilecek, bu zabıt onların her türlü eğitimine ihtimam gösterecekti. Şehzadelerin buldukları sınıflarda yahut gemilerde öğrencilerle aralarında fark gözetilmeyecek, hiçbir teşrifata tabi tutulmayacak ve diğer öğrencilerle beraber yemek yiyeceklerdi. Bütün öğrencilerin şehzadelere hürmet ve muhabbet göstermeleri telkin edilecekti. Şehzadeler emsalleriyle aynı dersleri görmek ve imtihana tabi olmakla beraber imtihan sonucuna bakılmayarak sınıflarının daima birincisi olarak telakki edileceklerdi. Arma, filika, kazan öñü gibi ağır işlerden de muaf tutulmayacaklardı. Bilakis icra edilecek bir manevrada veya bir hizmette tercih olunacaklardı. Eğitim sırasında amirlerin şehzadelere karşı saygılı, ciddi ve adil olmaları, şehzadelerin denizciliğe ve gemiciliğe ilişkin alakalarının artırılmasına yönelik gayret gösterilmesi talep edilmişti. Bu talimat başta Bahriye Mektebi Müdüriyeti ile şehzadelerin

⁶⁷ DTA, MBN. 526/216. Bahriye Nezareti'nden Güverte Mektebi Müdüriyeti'ne. 6 Ocak 1918 tarihli mahrem ve hizmete mahsus damgalı yazı.

hususî muallimlerine ve şehzadeler yaveri olarak da görev yapan Kıdemli Yüzbaşı Sedat'a 7 Ekim 1918'de tebliğ edilmiştir.⁶⁸

Şehzadelerin veya hanedana mensup olanların eğitim gördükleri mekteplerde hususî dairelerde kalması Avrupa'da da uygulanan bir yöntem olduğu değerlendirilerek Bahriye Mektebi'nde şehzadeler için özel odalar tahsisî gündeme geldi.⁶⁹ Bunun için Heybeliada'daki Ruhban Okulu içinde Rum Patriğine mahsus olup kullanılmayan odanın şehzadelerin kullanımına verilmesi düşünüldü. Patrik Efendi'den izin talep edildiğinde, bundan memnuniyet duyacağını beyan etti.⁷⁰ Bahriye Mektebi'nde şehzadelerin maiyetine bir sandal ve iki sandalcı verildi. Bunlar aynı zamanda emirber olarak vazife yapacaklardı.⁷¹

Ahmed Tevhid Efendi'nin Bahriye Mektebi muallimlerden seçilen bir heyet tarafından yapılan imtihanı neticesinde namzet ikinci sınıf derslerini takibe muktedir olduğu anlaşılmıştı.⁷² Bahriye Mektebi'ne kayıt ve kabul işlemleri gerçekleştirilen Mahmud Şevket ve Ahmed Tevhid'e 9 Temmuz 1918'de bahriye mülazımı rütbesi tevcih edildi. Fakat şehzadelerin Bahriye Mektebi'ndeki eğitimleri fazla uzun sürmedi. Birkaç ay sonra bu iki şehzadenin diğer şehzadeler gibi askeri eğitimlerine İhlamur Kasrı'nda devam etme kararı alındı. Bahriye Mektebi'nin harbiye kısmı derslerine sıra gelince Bahriye Mektebi'ne devam etmeleri planlandı.⁷³

Mondros Mütarekesi sonrasında Harbiye Mektebi'nin İstanbul'a giren işgal kuvvetleri tarafından basılması üzerine, burada eğitim gören şehzadeler için İhlamur Kasrı tahsis edildi. Şehzadegân Mektebi adı verilen sınıflarda Harbiye Mektebi'nden ve Kuleli Askerî İdadisi'nden gelen hocalar dersler verdiler. Ali Vâsıb Efendi, Abdülaziz Efendi, Âbid Efendi, Abdülkerim Efendi, Orhan Efendi ve Nazım Efendi bu sırada eğitim gören şehzadeler arasındaydı. Fakat memleketin içinde bulunduğu siyasî ve askerî ortam, İzmir'in ve İstanbul'un işgal altında bulunması gibi hususlar göz önüne alındığında ne Saray'ın ve hükûmetin ne de Harbiye Nezaretinin İhlamur Kasrı'nda bulunan şehzadelerin eğitimini dikkate alması söz konusu olabildi. Hocaların maaşları dahi verilemedi. Bunun üzerine mektep kapatıldı ve şehzadelerin eğitimi sona erdi.⁷⁴ Buna rağmen Mahmud Şevket Efendi, Bahriye Mektebi'nden 1922 yılının Temmuz ayında aliyülâlâ (pekiyi) derecesiyle mezun oldu. 30 Temmuz 1922'de Sultan Vahdeddin'in (1918-1922) iradesi ile fahrî padişah yaveri olarak tayin edildi.⁷⁵

⁶⁸ DTA, BN. 596/23576. Bahriye Nazırı Ahmed Cemal imzalı ve "Bahriye Silkine Duhul Edecek Şehzadeler Hazerâtının Suret-i Terbiye ve Tahsilleri Hakkında Talimat" başlıklı mahrem ve hizmete mahsus damgalı yazı; DTA, BN. 517/56, 58. Bahriye Mektebi Müdüriyetinin 7 Ekim 1918 tarihli tamimi. Sureti için bkz. Ek-1.

⁶⁹ DTA, MBN. 517/54. Bahriye Nezareti II. Daire III. Şube Müdüriyetinin 15 Ağustos 1918 tarihli yazısı.

⁷⁰ DTA, MBN. 517/53. Bahriye Nezareti II. Daire III. Şubesinin 24 Ağustos 1918 tarihli yazısı.

⁷¹ DTA, MBN. 517/53. Bahriye Mektebi Müdüriyetinden Bahriye Nezareti'ne. 3 Aralık 1918.

⁷² DTA, MBN. 517/41. Bahriye Mektebi Müdüriyetinin 7 Ekim 1918 tarihli yazısı.

⁷³ DTA, YKL.d. 3942/8.

⁷⁴ Şehzade Ali Vâsıb Efendi, Bir Şehzadenin Hâtırâtı, s. 90-91.

⁷⁵ DTA, YKL.d. 3942/5, 7, 8. Bu defterde Şehzade Ahmed Tevhid Efendi'nin 2 Ekim 1923'te emekli edildiği bilgisi de bulunmaktadır.

Ahmed Tevhid Efendi ise İhlamur Kasrı'ndaki Şehzadegân Mektebi'ndeki derslere düzenli olarak devam etmediğinden mezun olamadı. Derslere devam etmesi hususunda 1922 yılının Nisan ayında Bahriye Nezareti tarafından hanedandan talepte bulunuldu. Şehzadenin bahriyedeki eğitim seviyesinin tespiti amacıyla bir heyet teşkil edildi ve yapılan imtihanda üçüncü sınıf programına takibe yeterli olmadığı görüldü. Heyet tarafından şehzadenin bahriye eğitimine namzet programıyla başlaması kararı verildi. Fakat bu sınıfın ve hatta bunun bir üst sınıfı olan birinci ve ikinci sınıfların dahi İstanbul'un işgal edilmiş olmasından dolayı eğitim vermediği göz önüne alınarak şehzadenin hususi muallimler tarafından eğitilmesinin uygun olacağı yönünde görüş bildirildi.⁷⁶

Bahriye Mektebi'ne kayıt yaptıran iki şehzadeden diğeri olan Ahmed Tevhid Efendi'nin buradan mezuniyeti mümkün olmadı. Osmanlı hanedan mensuplarının yurt dışına çıkarılmasına ilişkin alınan karar sonrası Ahmed Tevhid Efendi, babası Seyfeddin Efendi ve diğer kardeşleriyle birlikte 1924'de Beyrut'a gitti. Bir müddet sonra Roma'ya, ardından Nice'e ve son olarak Kahire'ye yerleşti. 1940 yılından sonra Kahire'de yaşayan ve hiç evlenmeyen Ahmed Tevhid Efendi, 24 Nisan 1966'da Beyrut'ta vefat etti.⁷⁷

Ahmed Tevhid Efendi ile beraber yurt dışına çıkarılmış olan bahriyeli şehzade Mahmud Şevket Efendi ise Mısır'da bulunduğu yıllarda Türkiye'ye dönmek üzere Ankara'dan birkaç defa izin talebinde bulunduysa da buna cevap verilmedi. 1 Eylül 1939 tarihinde İskenderiye'den Milli Müdafaa Vekaletine çektiği bir telgrafında Türkiye'ye gelmek istediğini bildirdi.⁷⁸ 1945 yılında Kahire'den Cumhurbaşkanlığı makamına çektiği diğer bir telgrafında ise memleketi Türkiye tarafından kendisine verilecek her türlü görevi kabul edeceğini, Türkiye adına Birleşmiş Milletler nezdinde, Türkiye'nin içinde veya dışında verilecek bütün işleri yapmaya hazır olduğunu beyan etti.⁷⁹ 1953 yılında Kahire'de bulunduğu anlaşılan Mahmud Şevket Efendi, orada Mısır Sivil Havacılık Cemiyetini kurup başkanlığını da yaptı. Şehzade İstanbul'da iken pilot brövesi almıştı. Mahmud Şevket Efendi 31 Ocak 1973'te Güney Fransa'da Gard'da vefat etti ve orada defnedildi.⁸⁰

⁷⁶ DTA, MBN. 481/299-300, 317. Sadaret'ten Bahriye Nezareti'ne, 13 Nisan 1922, Bahriye Mektebi'nin 17 Eylül 1922 tarihli yazısı. Bu sırada Tevhid Efendi'nin yaverliğine bir bahriye subayı (Güverte Mülazımı Ahmed Rifat Efendi) da atanmıştı. Bkz. DTA, MBN. 1289. Bahriye Nezareti IV. Dairesi'nden Bahriye Nezareti'ne. 31 Ağustos 1921.

⁷⁷ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. II, s. 288; Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. I, s. 133

⁷⁸ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10/203-391-3. Belge 2. Mahmud Şevket Efendi'den Milli Müdafaa Vekaleti'ne. 31.8.1939. Mahmud Şevket Efendi, söz konusu telgrafında altı buçuk asırlık bir tarihe iktisap ettiği vatandaşlık hakkının inkâr edildiğini ve şahsi ihtiraslarla vatanından ayırıldığını beyan etmişti. Telgrafın devamında, "Benden vatan aşkını silemeyecekleri tabiidir, her karış toprağı ecdadımın kanıyla sulanan vatanımın her evladından bizzat beklediği üzere şu sırada vatanımı kanımla müdafaa için ilk vasıta ile memlekete geleceğim. Lazım gelen teshilatın hemen icrasını talep ederim." ifadeleri yer almıştı. Milli Müdafaa Vekaleti bu talebe bir cevap verilmeyeceğini Başvekalet'e bildirmiştir. Bkz. BCA, 30-10/ 203-391-3. Belge 2. Milli Müdafaa Vekaleti'nden Başvekalet'e. 6.9.1939.

⁷⁹ BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10/203-391-19-3.

⁸⁰ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. II, s. 288.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin toplumsal hayattaki konumları Tanzimat'ın ilanından sonraki süreçte önemli değişimlere uğramıştır. Bu dönemde şehzadelerden bazılarının devlet için çeşitli sorumluluklar üstlenerek görevler aldıkları dikkat çekmektedir. Şehzadeler gerek devlet okullarında eğitim görmek suretiyle gerekse meslek ve uğraşları itibarıyla toplumsal hayatın içine katıldılar. Son dönem Osmanlı şehzadelerinin toplumsal hayata katılımlarında bahriyenin de katkısı olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile Sultan Abdülaziz döneminden, saltanatın lağvedildiği tarihe kadar yedi bahriyeli şehzadenin bahriyedeki statü ve faaliyetleri tespit edilmiştir. Bahriyeye kaydı yapılan şehzadelerden üçü Sultan Abdülaziz'in oğlu olup bunlar Mahmud Celaleddin Efendi, Mehmed Şevket Efendi ve Seyfeddin Efendi'dir. Sultan Abdülmecid'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi'nin oğlu İbrahim Tevfik Efendi, Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi de bahriyeye kayıtlıydı. Seyfeddin Efendi'nin oğulları Mahmud Şevket ile Ahmed Tevhid efendiler bahriyeye kaydedilen son iki şehzade oldular. Bunlar fahrî rütbe ile bahriyeye kaydedilmiş ve rütbelerine göre kendilerine maaş tahsis edilmiştir. Adları geçen yedi şehzadeden sadece son ikisi Bahriye Mektebi'nde eğitim görmüş olup onlardan da sadece biri (Mahmud Şevket Efendi) adı geçen okuldan mezun olabilmıştır. Bahriyeye kayıtlı şehzadeler tayin edildikleri gemi veya mevkilerde aktif olarak görev yapmadılar. Denizciliğe ilişkin profesyonel eğitim almadıklarından kayıtlı buldukları mevkilerde sembolik olarak bulunmuşlardır.

EXTENDED ABSTRACT

The process of radical change in the state administration that began in 1839 after the declaration of the Tanzimat Edict also affected the members of the Ottoman dynasty. The princes started to go to public schools as well as taking lessons from private teachers. Over time, the princes assumed various tasks similar to those in the European dynasties and became public figures. The navy also made an important contribution to this recognition. As a matter of fact, since the Tanzimat and especially after the declaration of the second constitutionalism in 1908, the princes appointed to the navy were noteworthy among those assigned as honorary or active duty in the army. The main subject of this article is the princes in the navy which is not well-known. Some of the princes who received their initial education from private teachers in the palace preferred the Military Academy and the Naval Academy with their own preferences or by the decision of the dynasty. In this study, the life stories and activities of the princes who were enrolled in the Naval Academy or registered to the navy in childhood by the order of the sultan will be presented with archival documents. Thus, the role of some of the late Ottoman princes in social life will be emphasized.

One of the important developments in the education of the princes was the School of Şehzadegan (Prince School), which gave education during the reign of Abdulhamid the Second (1876-1909). This school, which existed in the Topkapı Palace in previous years, was active at the time when the Ottoman rulers left the Topkapı Palace and started to live in the Dolmabahçe and Çırağan palaces. Al-

though only the children and grandchildren who were in the palace of the ruler received education at the Şehzadegan School in Topkapı Palace; during the reign of II. Abdulhamid, it was observed that other princes belonged to the dynasty as well as the children of prominent families from the other dynasties and aristocracy were taught in the school at the Yıldız Palace. Later, however, the children of prominent were excluded from this school and it served as an educational institution exclusively for princes.

It is seen that the navy also contributed to the participation of the late Ottoman princes in social life. With this study based on archival documents, the status and activities of the seven navy princes from the Sultan Abdülaziz period to the date of the abolition of the reign were determined. Three of the princes registered to the Navy were the sons of Sultan Abdulaziz; Mahmud Celaleddin Efendi, Mehmed Şevket Efendi and Seyfeddin Efendi. İbrahim Tevfik Efendi, son of Şehzade Burhaneddin Efendi who was the son of Sultan Abdülmecid, and the Sultan II. Abdulhamid's son Burhaneddin Efendi was also registered to the navy. The two sons of Seyfeddin Efendi, Mahmud Şevket and Ahmed Tevhid were the last two princes registered to the Navy. They were registered with honorary rank to the navy and assigned salaries according to their rank. Of the six princes mentioned, only the last two were educated at the Naval Academy and only one of them (Mahmud Şevket Efendi) graduated from the school. These princes did not actively work in the ships and troops they were appointed to. They were symbolically present in their registered positions as they did not receive professional education in naval.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları⁸¹

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- Bâb-1 Asaî Hanedan Defteri (A.DVNSHND.d.)
- Bâbîâli Evrak Odası (BEO.)
- Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.i.UM.)
- Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval İdaresi Defterleri (DH.SAİD.d.)
- Hariciye Nezareti Paris Sefareti (HR. SFR.04)
- Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM.)
- İrade Dahiliye (i.DH.)
- İrade Dosya Usulü (i.DUIT.)
- Mabeyn-i Hümayun İrade (MB.i.)
- Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)
- Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.)
- Yıldız Perakende Zabtiye Nezareti Evrakı (Y.PRK. ZB.)

B. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- Muamelat Genel Müdürlüğü

C. Deniz Tarihi Arşivi (DTA)

- Bahriye Nezareti Fonu (BN.)

⁸¹ Kullanılan defterlerin, defter ve sayfa numaraları ile vesikaların, dosya ve gömlek numaraları metin içinde dipnotlarda gösterilmiştir.

Bahriye Nezareti Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Journaller fonu (EHB.J.d.)
Bahriye Nezareti Mektûbî Kalemi Defter ve Evrak Fonu (MKT.)
Bahriye Yoklama Kalemi Defterleri (YKL.d.)
Meclis-i Bahriye Defterleri (MB.d.)
Mülga Bahriye Nezareti (MBN.)
Sandıklar Kalemi Evrakı (Bahriye Nezareti Sandıklar Kalemi)
Şura-yı Bahriye Defterleri (ŞUB.d.)
Şura-yı Bahriye Evrak Fonu (ŞUB.)

2. Kitap ve Makaleler

- Açba, Leyla: *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Akyıldız, Ali: "Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin Efendi'yi Veliht Yapma Çabaları", *Deutch-türkische Begegnungen Fetschrift für Kemal Beydilli: Türk Alman Tesadüfleri Kemal Beydilli'ye Armağan*, Ed. Hedda Reindl-Kiel-Seyfi Kenan, Berlin: EB Verlag, 2013, s. 507-537.
- Alderson, A. D.: *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, (Türkçesi: Şefaettin Severcan), İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Canlı Tarihler, Eşref Albatı Hatıraları*, Sayı: XI, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1945.
- Efe, İsmail: "Mütareke Dönemi Asayiş Sorunları ve Çare Olarak Düşünülen Nasihat Heyetleri", *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Ocak 2016), C. 6, Sayı: 1, s. 229-247.
- Engin, Vahdetin: *1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani*, İstanbul: Galatasaraylılar Derneği Yayınları, 2003.
- Ergin, Osman: *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 3, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Eroğlu, Haldun: *Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Karateke, Hakan T.: *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Kırpık, Cevdet: "Şehzade Eğitimi Çağdaştırma Teşebbüsleri", *Belleten*, (Ağustos 2007), Sayı: 261, s. 575-612.
- Kırpık, Cevdet: "Anadolu'da Savaş, İstanbul'da Kanun Hazırlığı ve Hanedan-ı Âli Osman Kararnameci", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (Mayıs 2009), Sayı 19, s. 1-24.
- Kırpık, Cevdet: "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Mayıs 2010), Sayı: 21, s. 99-130.
- Kırpık, Cevdet: *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- Korkmaz, Mehmet: "Sultan Mehmed Reşad'ın Oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi (1873-1938)", *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi*, C. 1, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayınları, 2018, s. 140-169.
- Korkmaz, Mehmet: "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", *2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler C. II*, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019, s. 751-769.
- Oransay, Gültekin: *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi?*, C. 1, Ankara: Küğ Yayınları, 1969.
- Osmanoğlu, Ayşe: *Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)*, İstanbul: Selçuk Yayınları, 3. Baskı, 1986.
- Örenç, Ali Fuat: "Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayi", *Osmanlı Askerî Tarihî: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Editör: Gültekin Yıldız, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, s. 173-227.
- Özcan, Nuri: "Seyfeddin Efendi, Şehzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, C. XXXVII, s. 31-32.
- Öztuna, Yılmaz: *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990)*, C. 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1969.
- Şehzade Ali Vâsıb Efendi: *Bir Şehzadenin Hâtıratı Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İştiklerim*, Hazırlayan: Osman Selahaddin Osmanoğlu, İstanbul: YKY Yayıncılık, 2004.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara: TTK Yayınları, 1945.
Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, Yayına Hazırlayan: Ankara: Münir Aktepe, C. X, TTK Yayınları, 1988.

3. Tezler

Dal, Dilara, *The Modernization of The Ottoman Navy During The Reign of Sultan Abdülaziz (1861-1876)*, (Doktora Tezi), University of Birmingham, , 2015.
Efe, İsmail, *Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri (1908-1920)*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , 2015.
Genç, Füsun Gülsüm, *19. Yüzyılda Şehzade Olmak: Modernleşme Sürecinde Şehzadeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
Korkmaz, Mehmet, *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

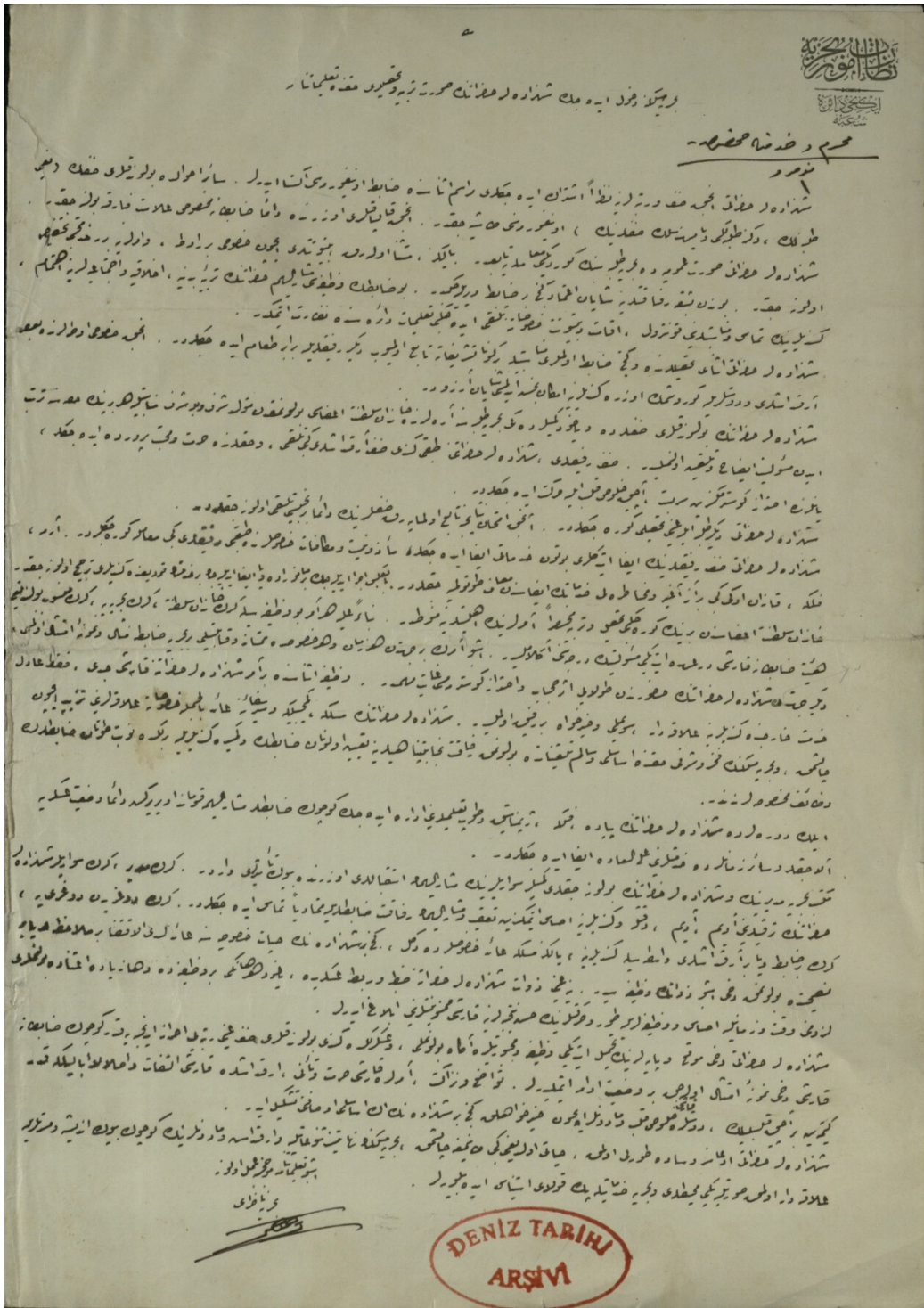
4. Salnâmeler

Bahriye Salnâmesi, Ondördüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1321.
Bahriye Salnâmesi, Onyedinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1326.
Salnâme-i Askerî, İkinci Def'a, Sene 1283.
Salnâme-i Askerî, Altıncı Def'a, Sene 1292.
Salnâme-i Askerî, Yedinci Def'a, Sene 1293.
Salnâme-i Bahrî, Birinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1307.
Salnâme-i Bahrî, Onuncu Def'a, Matbaa-i Bahriye, 1317.

5. Süreli Yayınlar

Basiret
Ceride-i Bahriye
İkdam

Ekler

Ek 1:

1918 Yılında Bahriye Mektebi'ne kaydedilen Şehzade Mahmud Şevket ile Şehzade Ahmed Tevhid efendilerin mektepteki eğitimlerinde uyulacak esaslara dair Bahriye Nezareti tarafından yayımlanan talimat.

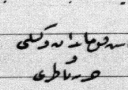
Kaynak: DTA, BN. 596/23576.

4

 معاملات ذاتیه مدبری
 اداره و سینه نوری ۲۸
 ۱۷۹۷

ردیف	نام و نام خانوادگی	رتبه	تاریخ
۱	قزلباشیاده فرید	دی و عسکرت سید	۱۳۰۲
۲	قزلباشیاده برکت	عبدالمجید افندی	۱۳۰۲
۳	قزلباشیاده برکت	محمد سلیمان افندی	۱۳۰۲
۴	قزلباشیاده برکت	صیادالدین افندی	۱۳۰۲
۵	قزلباشیاده برکت	سیدعلی افندی	۱۳۰۲
۶	قزلباشیاده برکت	ابراهیم بیخنده	۱۳۰۲
۷	قزلباشیاده برکت	عبدالقادر افندی	۱۳۰۲
۸	قزلباشیاده برکت	محمد نور افندی	۱۳۰۲
۹	قزلباشیاده برکت	سواد افندی	۱۳۰۲
۱۰	قزلباشیاده برکت	محمد علی افندی	۱۳۰۲
۱۱	قزلباشیاده برکت	عمر افندی	۱۳۰۲
۱۲	قزلباشیاده برکت	جمال الدین افندی	۱۳۰۲
۱۳	قزلباشیاده برکت	عبدالمجید افندی	۱۳۰۲
۱۴	قزلباشیاده برکت	عبدالمجید افندی	۱۳۰۲
۱۵	قزلباشیاده برکت	محمد افندی	۱۳۰۲
۱۶	قزلباشیاده برکت	محمد افندی	۱۳۰۲
۱۷	قزلباشیاده برکت	محمد افندی	۱۳۰۲
۱۸	قزلباشیاده برکت	محمد افندی	۱۳۰۲
۱۹	قزلباشیاده برکت	محمد افندی	۱۳۰۲
۲۰	قزلباشیاده برکت	محمد افندی	۱۳۰۲

بالا در کتب تاریکی و عهد دی عهد سلطنت و صدالیله افندی حضرت شهباز خان از اولرتدی زینب کبری کور و کشف
 در هر روز کلمه التوبه و کلمه ایمان و لایق مدارای اعطالند
 اشوارده سینه باطن حریطاری نامبرده ۱۸۰۲ تا ۱۸۰۳

Duit 1/104

i.DUIT.00001

Ek 2:

1916 yılında Velihaht Vahdeddin Efendi ile diğer şehzadelerin haiz oldukları askerî rütbelere ve kendilerine verilen madalyaları gösteren bir liste.

Kaynak: BOA. i.DUIT. I/104.